

УДК 811.111'42

Олег Гончарук (Харків)

САТИРИЧНИЙ КОД У ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗОВОЇ БАЙКИ

У статті розглядається суть і структура комічного у текстах малих форм – англомовних прозових байках. Детально аналізується смисл сатиричного коду. Визначається місце (точка) у тексті байки, в якому відбувається розгалуження смислів і оцінок. Ключові слова: вербальні і невербальні індикатори, сатиричний код, точка розгалуження смислів і оцінок, фокусування.

The article discusses the nature and structure of the comic in small form texts – English prose fables. The meaning of the satirical code is analysed in detail. The point of the bifurcation of meanings and ratings is determined.

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

138

Key words: verbal and non-verbal indicators, satirical code, point of the bifurcation of meanings and ratings, focusing.

Сутність комічного неодноразово викладалась різними авторами, форми прояву комічного – гумор, іронія, сатира, сарказм – також вивчались з різних поглядів у таких роботах [1; 5; 6; 7; 9]. Науковці дійшли спільної думки, що комічне виникає на основі глибокої внутрішньої суперечливості об'єкта або явища; це може бути невідповідність форми і змісту, цілі і засобів, функцій і їх реалізації. Однак, ці невідповідності – лише необхідні умови виникнення комічного, але не достатні [4, с. 187]. Наприклад, конфлікт розуму і серця персонажа може стати не комедією, а трагедією, невідповідність функцій і їх реалізації у технічному об'єкті – це його непридатність, що спричиняє нові оцінки та емоції. Тим не менш, будь-який об'єкт або явище із внутрішніми протиріччями може стати в певному контексті предметом гумору, сатири, іронії тощо. Умови такого комічного контексту утворюють модальні оцінки протиріч, акценти на них автора й одразу за цим читача, глядача, слухача (тобто адресата). У будь-якому випадку, комічний зміст об'єктам і явищам надають оцінки людини, оскільки об'єктивно предмети і явища світу не комічні, а нейтральні. Почуття комічного є атрибут людської психіки. Ця думка знаходить свою завершеність у філософському поясненні сутності комічного. За Гегелем основою комічного контрасту виступає випадковість суб'єктивності, роздута до рівня дуже важливих цілей, які сприймаються суб'єктом серйозно [3, с. 73]. У цьому судженні експліцитно міститься вказівка на те, що комічним об'єкт або явище стають у результаті їх оцінки суб'єктом. Модальні оцінки можуть бути індивідуальними і колективними. В останньому випадку не виключається, а передбачається їх відмінність і зіткнення. Відмінність оцінок, надання різних смислів одному й тому ж явищу призводить до їх зіткнення, яке власне і висвічує протиріччя. На цьому ефекті, як правило, і побудовані малі сатиричні форми – байка, шванк, гумористичне оповідання тощо. Таким чином, у сюжеті будь-якого тексту малої сатиричної форми знаходиться точка розгалуження смислів і

оцінок, якими персонажі наділяють предмети і явища. Зауважимо також, що текст байки та інших малих сатиричних форм створюється для читача, тобто зовнішнього спостерігача і цінителя. Для того, щоб контекст байки або іншої малої форми став для читача сатиричним, щоб він мав змогу посміятись над діями й оцінками персонажів, читацькі оцінки повинні знаходитись "над" сюжетом і менталітетом дійових осіб. Звідси випливає одна з вимог побудови малих сатиричних форм: для читача необхідно виробити певну відстороненість. Резюмуючи сказане щодо суті і структури комічного, намітимо послідовність кроків у дослідженні комічного в текстах англомовної прозової байки. 1. Пошук у тексті об'єктів і явищ, які містять у собі глибокі протиріччя (форми і змісту, цілі і засобів, функцій і їх реалізації). 2. Виявлення суб'єктів, які надають модальні оцінки цим об'єктам і явищам. Суб'єктами можуть бути байкові фігури, автор тексту, адресат тексту. 3. Якщо суб'єктами оцінок і надання смислу об'єктам і явищам виступають байкові фігури, то необхідно знайти місце у тексті, де відбувається розгалуження цих смислів і оцінок, а також зрозуміти, в чому полягає актуальність для персонажів смислів і оцінок. 4. Визначити, в чому полягає відстороненість (неактуальність) об'єктів і подій тексту для читача, яка надає їм комічності. Виходячи з викладених пунктів, можна зрозуміти суть сатиричного коду байки. Цей код містить у собі: – вказівку на об'єкт або явище із внутрішніми протиріччями; – точку розгалуження смислів і оцінок, якими байкові фігури наділяють ці об'єкти і явища;

Розділ II. Дискурс у міжкультурній комунікації

139

– актуальність смислів і оцінок для байкових фігур; – неактуальність (віддаленість, комічність) смислів і оцінок байкових фігур для читача. Окремо слід зауважити щодо визначення місця (точки) у тексті байки, в якому відбувається розгалуження смислів і оцінок. У байках сприйняття контексту і перлокутивна реакція читача суттєво базується на комічному підтексті, тобто на імпліцитних мовленневоактових значеннях дискурсу. В свою чергу, передача цих значень, яка входить в інтенції авторів байок, забезпечується підвищеним ступенем фокусування слів і висловлювань у тексті. Для з'ясування сутності фокусування важливо навести думку про те, що для мінімізації ймовірності неадекватного тлумачення адресатом непрямих смислів той, хто говорить, намагається підвищити ступінь фокусування значення слова або висловлювання: щоб бути сфокусованими, значення слів, фраз або речень (наприклад, конвенціональні інтерпретації ідіом або прислів'їв) повинні бути закодованими у ментальному лексиконі, а також бути випуклими завдяки своїй конвенціональності, частотності, відомості і прототипічності. Значення, які не закодовані у ментальному лексиконі (наприклад, дискурсивні імплікатури), є нефокусованими. Кодовані значення, які є менш знайомими або менш частотними, називаються менш сфокусованими [2, с. 75]. Отже, фокусування розуміється нами як властивість певного елемента мови стягувати до себе основні смисли попереднього контексту і виходячи з цього, генерувати далі низку буквальних і небуквальних смислів, які породжують такий контекст. Тексти байок демонструють наявність численних вербальних і невербальних індикаторів. При цьому фокусування відбувається на тому висловлюванні, яке і є точкою розгалуження смислів і оцінок, які надають об'єктам і явищам байкові фігури. Розглянемо приклади сатиричних кодів у англомовних прозових байках, які містять у собі вказані вище індикатори. 1. Байка Дж. Тербера "The Scotty Who

Knew Too Much" [10, с. 27]. Об'єктом із внутрішніми протиріччями у цій байці виступає персонаж Скотті. Його протиріччя полягають у невідповідності цілей, прагнень, амбіцій і засобів їх досягнення (інформаційне забезпечення на рівні невігласа). Персонаж (Скотті) надає об'єкту (собі) смисл всезнаючого і непереможного. Другорядна байкова фігура (Сільський Собака) сумнівається в цьому, тобто надає об'єкту протилежний смисл. Індикатор (вербально виражаючий сумнів) виникає у тексті двічі (Don't you want to ask any questions about him?). Актуальність смислів і оцінок для байкової фігури Сільський Собака по мірі розвитку сюжету лише закріплюється. Актуальність смислів і оцінок для персонажу Скотті не змінюється, незважаючи на їх явну невідповідність подіям. Це ознака невігластва і самовпевненості. У результаті поєднання у цій байці двох кодів (сатиричного й іносказання) можна визнати вдалою інтенцію автора байки осміяти самовпевнене невігластво, однак сила і забарвлення емоцій читача залежить від його екстралінгвальних характеристик. 2. Байка Дж. Тербера "The Fairly Intelligent Fly" [10, с. 11]. Об'єкт із внутрішніми протиріччями – персонаж байки Муха. Його протиріччя полягають у невідповідності думки про себе (це своєрідне психологічне кліше, форма) і алгоритмом поведінки в небезпечних ситуаціях. Персонаж надає собі смисл і оцінку компетентної істоти, і перша акція у сюжеті нібито це підтверджує. Другорядний персонаж (Бджола) заперечує цей смисл і оцінку, тобто надає об'єкту протилежний смисл. Індикатор заперечення і розгалуження смислів міститься у репліці Бджоли й у відповіді Мухи: "Hold it, stupid, that's flypaper. All those flies are trapped." "Don't be silly," said the fly, "they're dancing." Актуальність смислів і оцінок персонажів очевидні із тексту. В результаті поєднання у цій байці двох кодів (сатиричного й іносказання) реалізується інтенція автора байки осміяти вдавану компетентність. Судячи з усього, авторські оцінки повністю збігаються з

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

140

модальними оцінками читача, які закріплюють у цьому випадку комічність описаного в тексті. 3. Байка Дж. Тербера "The Unicorn in the Garden" [10, с. 65]. У цій байці явище, яке містить гострі протиріччя, є подружні відносини людей з полярно протилежними менталітетами. Одна вірить у диво і не сумнівається у ньому, побачивши його ознаки наочно. Інша – не вірить і роздратована намаганнями її переконати. Змальовані у байці акції/реакції персонажів навколо дива (поява Єдиного рога) свідчать про їх глибоку неприязнь одне до одного та полярно протилежні модальні оцінки того самого ж явища. Індикатор розгалуження смислів і оцінок персонажами виникає у першому ж акті діалогу між ними: "There's a unicorn in the garden," he said. "Eating roses." She opened one unfriendly eye and looked at him. "The unicorn is a mythical beast," she said, and turned her back on him. Актуальність смислів і оцінок персонажів очевидні із тексту. В результаті поєднання у цій байці двох кодів (сатиричного і іносказання) реалізується інтенція автора байки осміяти подружню неприязнь і невизнання у житті дива. Однак ця алегорія навряд може викликати у читача живий сміх, оскільки сатира занадто схематична, дидактична й інтелектуалізована. 4. Байка Дж. Тербера "The Little Girl and the Wolf" [10, с. 3]. Полярно протилежними об'єктами у цій байці виступають її персонажі з їх полярними менталітетами. Протиріччя виявляються у протиставленні наївного способу розбою і "крутої" відсічі йому, яка ґрунтується на компетенції і сучасній зброї. Один персонаж (Вовк) надає іншому об'єкту-

персонажу (Дівчинці) смисл і оцінку легко доступної здобичі. Інший персонаж (Дівчинка) заперечує цей смисл своєю компетенцією і озброєнням. Індикатор розгалуження смислів виявляється лише *post factum* у кульмінації сюжету. Легко простежується актуальність смислів і оцінок для персонажів. В результаті поєднання у цій байці двох кодів (сатиричного й іносказання) повністю реалізується інтенція автора байки осміяти конфлікт наївності і "крутизни". Очевидно, в цьому відношенні модальні оцінки читача й автора тексту співпадають, але розсмішити читача таким наївним способом навряд чи можливо. 5. Байка А. Бірса "The Man and the Bird" [8]. У цій байці описуються антагоністичні відносини персонажів, які ставляться до полювання як до гри. Один персонаж (Мисливець) надає об'єкту (Пташці) безумовний смисл здобичі, але при цьому прагне до подоби гуманізму, оголосивши полювання "грою" з вигідними для себе правилами. Інший персонаж (Пташка) цей смисл заперечує і наводить свої контрдоводи. Індикатор розгалуження смислу виникає у діалозі персонажів навколо поняття "гра", який приймається обома, але з різною трактовкою правил. У наявності актуальність смислів і оцінок для персонажів. У результаті поєднання у цій байці двох кодів (сатиричного й іносказання) вдало реалізується інтенція автора байки осміяти конфлікт гравців, які змінюють правила гри для себе. Незважаючи на надмірну інтелектуалізацію сюжету й алегорії, модальні оцінки явища, що описується, у автора й у читача, певно, співпадають. 6. Байка А. Бірса "The Tyrant Frog" [8]. Як і в багатьох англійських прозових байках, об'єктом опису виступають антагоністичні відносини персонажів. Смисл дій одного персонажу (Змії) полягає в тому, щоб з'їсти жабку й уникнути смерті від Натураліста. Цей смисл Змія приховує, надаючи йому неправдиву оцінку напоказ. Смисл дій іншого персонажу (Натураліста) полягає в тому, щоб заволодіти життям і шкірою Змії. Таким чином, ввічлива форма відносин персонажів не відповідає їх антагоністичному смислу. Індикатор розгалуження смислів у байці не єдиний; вербально він відображений в опозитивному діалозі персонажів, імпліцитно – у контексті. Очевидна актуальність смислів і оцінок для персонажів. У результаті поєднання у цій байці двох кодів (сатиричного й іносказання) адекватно реалізується інтенція автора байки осміяти конфлікт форми і смислу відносин. Таким чином, проаналізувавши теоретично і практично тексти англійських прозових байок, можна з упевненістю стверджувати, що сатиричний код, наряду з кодом іносказання, є

Розділ II. Дискурс у міжкультурній комунікації

141

основним для цього типу тексту. Перспективою є подальше дослідження кодів сучасної англійської байки.

ЛІТЕРАТУРА 1. Арутюнова Н. Д. Эстетический и антиэстетический аспекты комизма / Н. Д. Арутюнова // *Логический анализ языка: языковые механизмы комизма* / [Российская акад. наук, ин-т языкознания] ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2007. – С. 5–17. 2. Безуглая Л. Р. Конструирование имплицитных речеактовых значений в дискурсе / Л. Р. Безуглая // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. – 2006. – № 726. – С. 72–77. 3. Краткий словарь по эстетике: книга для учителя / [Под ред. М. Ф. Овсянникова]. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с. 4. Пихтовникова Л. С. Языково-стилистические средства комического в публицистических

текстах / Л. С. Пихтовникова // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – № 3 (14). – С. 186– 196. 5. Почепцов Г. Г. Язык и юмор / Г. Г. Почепцов. – К.: Вища школа, 1981. – 326 с. 6. Alexander R. J. Aspects of Verbal Humor in English / R. J. Alexander. – Tubingen: Gunter Narr Verlag, 1997. – 217 p. 7. Attardo S. Linguistic Theories of Humor / S. Attardo. – Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 1994. – 426 p. 8. Bierce A. Fantastic Fables [Electronic resource] / A. Bierce. – 2007. – Access: <http://www.analitica.com/bitbliblioteca/bierce/fables.asp>. 9. Nash W. The Language of Humour / W. Nash. – London, NY: Longman, 1985. – 181 p. 10. Thurber J. Fables for Our Time and Famous Poems / J. Thurber. – NY: Harper & Row Publishers, 2008. – 128 p.